

MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA MAROSIM QO'SHIQLARINI O'QITISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i03.026>

Xolmirzayeva Gulnoza Alijonovna
Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada musiqa madaniyati darslarida marosim qo'shiqlarini o'qitishning pedagogik ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Unda o'quvchilarda milliy qadriyatlar, an'anaviy urf-odatlar va estetik didni shakllantirishda marosim qo'shiqlarining o'rni yoritilgan. Shuningdek, marosim qo'shiqlarini o'qitish jarayonida qo'llaniladigan samarali pedagogik metodlar, interfaol yondashuvlar hamda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati asoslab beriladi. Maqolada o'quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish, ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini shakllantirish va milliy o'zlikni anglash jarayonida marosim qo'shiqlaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: musiqa madaniyati, marosim qo'shiqlari, musiqiy tarbiya, estetik did, ijtimoiy-madaniy kompetensiya, an'anaviy musiqa, o'quv jarayoni

PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF TEACHING RITUAL SONGS IN MUSIC CULTURE CLASSES

Xolmirzayeva Gulnoza Alijonovna
National Institute of Pedagogical Mastery named after Abdulla Avloni

Abstract: This article analyzes the pedagogical significance of teaching ritual songs in music culture classes from scientific-theoretical and practical perspectives. It highlights the role of ritual songs in shaping students' national values, traditional customs, and aesthetic taste. The importance of effective pedagogical methods, interactive approaches, and innovative technologies used in teaching ritual songs is also substantiated. Furthermore, the article reveals the didactic potential of using ritual songs in developing students' musical thinking, forming their socio-cultural competencies, and fostering awareness of national identity.

Keywords: music culture, ritual songs, music education, aesthetic taste, socio-cultural competence, traditional music, educational process

Kirish

Globallashuv jarayonlari jadallashib borayotgan bugungi davrda milliy madaniyatni asrab-avaylash, uni yosh avlod ongiga chuqur singdirish masalasi ta'lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, musiqa madaniyati darslari bu borada muhim tarbiyaviy va ma'naviy platforma vazifasini bajaradi. Chunki musiqa - bu nafaqat estetik zavq manbai, balki xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar va dunyoqarashini o'zida mujassam etgan noyob ijtimoiy-madaniy hodisadir. Shu jihatdan qaralganda, marosim qo'shiqlari milliy madaniyatning eng qadimiy va barqaror qatlamlaridan biri sifatida alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi. Marosim qo'shiqlari xalqning turmush tarziga, an'ana va udumlariga bevosita bog'liq bo'lib, ular orqali inson hayotining muhim bosqichlari - tug'ilish, to'y, mehnat jarayonlari, mavsumiy marosimlar kabi ijtimoiy voqeliklar badiiy ifoda etiladi. Ushbu qo'shiqlar o'quvchilarga nafaqat musiqiy bilim beradi, balki ularni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalaydi, tarixiy ongini boyitadi va ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Shu bois, musiqa madaniyati darslarida marosim qo'shiqlarini o'qitish nafaqat didaktik zarurat, balki ma'naviy-ma'rifiy ehtiyoj hamdir.

Zamonaviy ta'lim paradigmasida o'quvchini shaxs sifatida rivojlantirish, uning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va madaniy identifikatsiyasini shakllantirish ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda marosim qo'shiqlaridan foydalanish o'quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantirish bilan birga, ularni xalq og'zaki ijodi, an'anaviy san'at va milliy meros bilan uzviy bog'lash imkonini beradi. Ayniqsa, interfaol metodlar, integrativ yondashuvlar va innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar marosim qo'shiqlarining mazmun-mohiyatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Musiqa madaniyati darslarida marosim qo'shiqlarini o'qitishning pedagogik ahamiyatini ilmiy asosda o'rganish, uning metodik imkoniyatlarini aniqlash hamda ta'lim jarayoniga samarali joriy etish bugungi kunning dolzarb ilmiy-amaliy muammolaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqola aynan ushbu masalalarni yoritishga qaratilgan bo'lib, unda marosim qo'shiqlarining ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni va ahamiyati kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi.

Muhokama

Musiqa madaniyati darslarida marosim qo'shiqlarini o'qitish masalasi nafaqat musiqiy ta'limning tor metodik yo'nalishi, balki o'quvchi shaxsini har tomonlama kamol toptirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik jarayon sifatida baholanishi lozim. Chunki marosim qo'shiqlari xalqning asrlar davomida shakllangan ma'naviy tajribasi, ijtimoiy xotirasi, axloqiy qarashlari va estetik ideallarini o'zida mujassamlashtirgan noyob folklor namunasidir. Ularni dars jarayoniga olib kirish orqali o'quvchilarda musiqani faqat tinglash yoki kuylash ko'nikmasi emas, balki xalqning tarixiy-madaniy hayotiga nisbatan ongli munosabat ham shakllanadi. Shu

ma'noda, marosim qo'shiqlari musiqa darslarida bilim beruvchi obyekt bo'lish bilan birga, tarbiyaviy vosita, ma'naviy qadriyatlarni uzatuvchi manba va madaniy identifikatsiyani mustahkamlovchi omil sifatida ham xizmat qiladi.

Avvalo, marosim qo'shiqlarining mazmun-mohiyatiga e'tibor qaratish zarur. Ular inson hayotining muayyan davrlari, oilaviy va jamoaviy udumlar, mehnat, mavsumiy o'zgarishlar, tantanali va motam marosimlari bilan bog'liq holda vujudga kelgan. Bunday qo'shiqlarda xalqning quvonchi, tashvishi, orzu-intilishi, tabiatga, mehnatga, jamiyatga va insonga munosabati o'z aksini topadi. Shu bois marosim qo'shiqlarini o'qitish o'quvchiga oddiy musiqiy asar emas, balki murakkab ijtimoiy-madaniy matn bilan ishlash imkoniyatini beradi. O'quvchi qo'shiqning ohangi, ritmi, ifoda vositalari bilan bir qatorda uning ijtimoiy vazifasi, ijro muhiti va semantik qatlamlarini ham idrok eta boshlaydi. Bu esa ta'limda integrativ yondashuvning amalda namoyon bo'lishiga olib keladi.

Pedagogik jihatdan qaralganda, marosim qo'shiqlari o'quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini shakllantirishda kuchli ta'sir vositasi hisoblanadi. Hozirgi globallashuv sharoitida yoshlarning estetik didi va madaniy qarashlari turli axborot oqimlari ta'sirida shakllanmoqda. Bunday vaziyatda musiqa madaniyati darslarida xalq og'zaki ijodining asl namunalari murojaat qilish o'quvchilarda milliy madaniy merosga nisbatan qiziqish uyg'otadi, ularni o'z ildizlari bilan bog'laydi. Marosim qo'shiqlari orqali o'quvchi xalqning yashash tarzi, oilaviy munosabatlari, hamjihatlik, mehr-oqibat, kattaga hurmat, kichikka izzat kabi axloqiy qadriyatlarini anglaydi. Demak, bu qo'shiqlar nafaqat estetik tarbiya, balki ma'naviy-axloqiy tarbiya vazifasini ham bajaradi.

Marosim qo'shiqlarini o'qitishning didaktik ahamiyati ham alohida e'tiborga loyiq. Chunki bunday qo'shiqlar ko'pincha sodda ohang, takrorlanuvchi ritmik tuzilma, aniq mazmuniy yo'nalish va kollektiv ijro xususiyatiga ega bo'ladi. Bu esa ularni maktab yoshidagi o'quvchilar uchun tushunarli va amaliy jihatdan qulay o'quv material sifatida namoyon etadi. O'qituvchi marosim qo'shiqlaridan foydalanib, o'quvchilarda tinglash, tahlil qilish, kuylash, taqqoslash, xulosa chiqarish, obrazli fikrlash kabi ko'nikmalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishi mumkin. Ayniqsa, musiqiy savodi endigina shakllanayotgan o'quvchilar uchun xalq qo'shiqlari tabiiy musiqiy sezgini rivojlantirishda samarali vositadir. Ularning soddaligi va xalqchil ruhi o'quvchining darsga emotsional jalb etilishini kuchaytiradi. Marosim qo'shiqlarini o'qitish o'quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Musiqiy tafakkur faqat notani o'qish yoki kuyni eslab qolish bilan cheklanmaydi. U musiqiy obrazni tushunish, janr xususiyatlarini farqlash, musiqa kayfiyat va g'oyaviy mazmunini anglash, ijro xarakterini sezish kabi murakkab aqliy-amaliy faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Marosim qo'shiqlarini tahlil qilish jarayonida o'quvchilar har bir qo'shiqning qaysi vaziyatda kuylanganini, nima sababdan aynan shunday ohang

va matn tanlanganini, unda qanday his-tuyg'ular ifodalanganini anglashga harakat qiladi. Bu esa ularning analitik tafakkurini, estetik idrokini va musiqiy xotirasini boyitadi.

Mazkur jarayonda o'qituvchining metodik mahorati hal qiluvchi o'rin tutadi. Agar marosim qo'shig'i faqat matnini yodlash yoki kuylash bilangina chegaralansa, uning haqiqiy pedagogik qudrati to'liq namoyon bo'lmaydi. Shu sababli dars jarayonida tarixiylik, izchillik, obrazlilik, qiyosiy tahlil va interfaollik tamoyillariga tayanish maqsadga muvofiqdir. Masalan, o'qituvchi biror marosim qo'shig'ini o'rgatishdan oldin uning kelib chiqishi, marosimdagi vazifasi, ijro usuli, hududiy xususiyatlari haqida qisqacha ma'lumot bersa, o'quvchilarda mazkur qo'shiqqa nisbatan mazmunli munosabat paydo bo'ladi. So'ng uni tinglash, matnni sharhlash, ohangni kuylab ko'rish, boshqa xalq qo'shiqlari bilan taqqoslash kabi faoliyatlar orqali mavzu chuqurlashtirilsa, dars samaradorligi oshadi.

Interfaol yondashuvlar marosim qo'shiqlarini o'qitishda ayniqsa muhimdir. "Aqliy hujum", "klaster", "rolga kirish", "musiqiy taqqoslash", "savol-javob", "kichik guruhlarda ishlash" kabi metodlar o'quvchilarni faol fikrlashga undaydi. Masalan, to'y marosimiga oid qo'shiqlarni o'rgatishda o'quvchilar guruhlariga bo'linib, qo'shiqning mazmuni, ijro vaziyati va tarbiyaviy g'oyasini tahlil qilishi mumkin. Mavsumiy marosim qo'shiqlari bo'yicha esa tabiat, xalq mehnati va qadimiy urf-odatlar o'rtasidagi bog'liqlik yuzasidan mushohada yuritish mumkin. Bunday usullar darsning jonli va mazmunli bo'lishini ta'minlaydi, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va jamoada ishlash malakalarini rivojlantiradi.

Marosim qo'shiqlarini o'qitishda fanlararo integratsiya ham katta imkoniyat yaratadi. Xususan, adabiyot, tarix, tarbiya, tasviriy san'at va ona tili fanlari bilan bog'liqlikni yuzaga keltirish mumkin. Chunki qo'shiq matni badiiy matn sifatida tahlil qilinadi, undagi tarixiy yoki etnografik unsurlar tarixiy bilimlarni boyitadi, urf-odat va an'analar bilan bog'liq ma'lumotlar esa tarbiyaviy mazmunni kuchaytiradi. Masalan, Navro'z, hosil bayrami, beshik to'yi yoki nikoh marosimi bilan bog'liq qo'shiqlarni o'rganishda o'quvchi bir vaqtning o'zida milliy an'ana, badiiy ifoda va musiqiy shakl haqida yaxlit tasavvurga ega bo'ladi. Bu esa zamonaviy ta'lim talab qilayotgan kompleks kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, marosim qo'shiqlarini o'qitish o'quvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini rivojlantirishda ham samarali vosita hisoblanadi. Ijtimoiy-madaniy kompetensiya o'z xalqining madaniyati, qadriyatlari, an'analari va ijtimoiy me'yorlarini anglash, ularga hurmat bilan yondashish, zarur bo'lganda amaliy faoliyatda namoyon eta olish qobiliyatini anglatadi. Marosim qo'shiqlari aynan shu kompetensiyaning shakllanishi uchun boy manba vazifasini bajaradi. O'quvchi bu qo'shiqlarni o'rganish orqali faqat o'tmishni emas, balki bugungi jamiyatda saqlanib qolgan yoki yangicha talqinda davom etayotgan marosim madaniyatini ham anglaydi.

Natijada unda milliy madaniyatga daxldorlik hissi kuchayadi. Marosim qo'shiqlarini o'qitish ta'limning tarbiyaviy funksiyasini kuchaytiradi. Chunki bu qo'shiqlarda jamoaviylik, birdamlik, samimiyat, insonparvarlik, ezgulik, mehnatsevarlik, sabr-qanoat kabi fazilatlar bilvosita yoki bevosita ifodalanadi. O'quvchi qo'shiq mazmunini idrok etar ekan, unda berilgan axloqiy-ruhiy g'oyalarni ham o'zlashtiradi. Ayniqsa, boshlang'ich va o'rta bo'g'in o'quvchilarida mazkur jihat juda muhim, chunki bu yosh davrida hissiy ta'sir kuchli bo'ladi. Musiqa esa ana shu hissiy ta'sirni tabiiy va samimiy tarzda amalga oshiradi. Demak, marosim qo'shiqlari dars jarayonida ta'sirchan tarbiyaviy vosita sifatida xizmat qila oladi.

Shu bilan birga, amaliyotda ayrim muammolar ham kuzatiladi. Ba'zi hollarda marosim qo'shiqlari darslik va o'quv dasturlarida yetarlicha keng yoritilmaydi, o'qituvchilarida esa ularni izohlash, kontekstual tushuntirish va sahnalashtirib o'rgatish bo'yicha metodik tajriba yetishmasligi mumkin. Yana bir muammo shundaki, ayrim o'quvchilar zamonaviy ommaviy musiqaga ko'proq qiziqqani sababli an'anaviy qo'shiqlarni dastlab sust qabul qilishi ehtimoli bor. Bunday vaziyatda o'qituvchi marosim qo'shiqlarining zamonaviy ahamiyatini ochib berishi, ularni audiovizual vositalar, xalq cholg'ulari, sahna ko'rinishlari, multimedia taqdimotlari va qiyosiy tahlillar orqali jozibador shaklda taqdim etishi zarur. Bu esa an'anaviy va zamonaviy pedagogik vositalarni uyg'unlashtirishni talab qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Marosim qo'shiqlari xalq og'zaki ijodining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'plab olimlar tomonidan turli ilmiy yo'nalishlarda - folklorshunoslik, etnomusiqashunoslik, pedagogika va madaniyatshunoslik doirasida tadqiq etilgan. Ushbu yo'nalishda olib borilgan izlanishlar marosim qo'shiqlarining nafaqat badiiy-estetik, balki ijtimoiy, tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyatini ham chuqur yoritib beradi. O'zbek folklorshunosligida marosim qo'shiqlarini o'rganishda Hodi Zarifovning xizmatlari alohida e'tiborga loyiqdir. U o'z tadqiqotlarida xalq og'zaki ijodi namunalarini tizimlashtirish, janr xususiyatlarini aniqlash va ularning tarixiy ildizlarini ochib berishga katta hissa qo'shgan. Olim marosim qo'shiqlarini xalqning turmush tarzi, urf-odatlar va ijtimoiy hayoti bilan uzviy bog'liq holda tahlil qiladi. Zarifovning yondashuvi marosim qo'shiqlarini faqat badiiy matn sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida anglashga asos yaratadi.

O'zbek musiqa merosini ilmiy asosda o'rganishda Yunus Rajabiyning ilmiy-amaliy faoliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. U xalq qo'shiqlari, xususan marosim qo'shiqlarini yig'ish, notaga olish va sahnaviy ijroga moslashtirish orqali ularning saqlanishi va ommalashuviga katta hissa qo'shgan. Rajabiy marosim qo'shiqlarining musiqiy tuzilishi, lad-intonatsion xususiyatlari va ijro an'analari chuqur tahlil qilgan bo'lib, uning ishlari musiqa madaniyati darslarida foydalanish uchun boy metodik material sifatida xizmat qiladi. O'zbek etnomusiqashunosligida Turg'un Alimatovning

izlanishlari xalq musiqasining, jumladan marosim qo'shiqlarining ijro uslublari va milliy ohang tizimini o'rganishda muhim o'rin tutadi. U asosan amaliy ijro tajribasiga tayanib, xalq kuy va qo'shiqlarining ichki ruhiy-emosional mazmunini ochib berishga harakat qilgan. Bu esa marosim qo'shiqlarini o'qitishda ularning ijro madaniyatini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Folklor va etnografiya sohasida Mansur Afzalov ham marosim qo'shiqlarini tadqiq etgan olimlardan biridir. Uning ishlari asosan o'zbek xalq marosimlari, urf-odatlar va ular bilan bog'liq qo'shiqlarni tasniflash, ularning funksional vazifalarini aniqlashga qaratilgan. Afzalov marosim qo'shiqlarini ijtimoiy-madaniy kontekstda o'rganib, ularning tarbiyaviy imkoniyatlarini ochib beradi.

Xorijiy tadqiqotchilar orasida marosim qo'shiqlariga o'xshash folklor namunalari bo'yicha izlanish olib borgan olimlardan biri Alan Lomax hisoblanadi. U turli xalqlarning xalq qo'shiqlarini yozib olish, ularni tahlil qilish va madaniy kontekstda o'rganish orqali etnomusiqashunoslikka katta hissa qo'shgan. Lomaxning ishlari marosim qo'shiqlarini global miqyosda qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi va ularning universal hamda milliy xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Shuningdek, rus etnomusiqashunosligida Viktor Belyayevning ilmiy ishlari ham alohida ahamiyatga ega. U Sharq xalqlari musiqasini, jumladan marosim qo'shiqlarini lad tizimi, ritm va intonatsiya nuqtai nazaridan o'rganib, ularning ilmiy tasnifini ishlab chiqqan. Belyayevning yondashuvi marosim qo'shiqlarini musiqiy-nazariy jihatdan chuqur tahlil qilishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Innovatsion texnologiyalar ham marosim qo'shiqlarini o'qitish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Masalan, audioyozuvlar, videolavhalar, folklor jamoalari ijrosidan namunalar, taqdimotlar, virtual muzey materiallari va elektron resurslardan foydalanish o'quvchining tasavvurini boyitadi. O'quvchi qo'shiqni faqat matn yoki nota shaklida emas, balki jonli madaniy fenomen sifatida qabul qiladi. Bu esa ta'limning vizuallik, emotsionallik va hayotiylik tamoyillarini kuchaytiradi. Ayniqsa, hududiy marosim qo'shiqlarining turli variantlarini eshittirish orqali o'quvchilarda xalq musiqa merosining rang-barangligi haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Musiqa madaniyati darslarida marosim qo'shiqlarini o'qitish o'quvchilarning musiqiy savodxonligini oshirish, estetik didini shakllantirish, milliy o'zligini anglashini kuchaytirish, ijtimoiy-madaniy va ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda katta pedagogik salohiyatga ega. Mazkur qo'shiqlar dars jarayonida o'quvchini xalqning boy ma'naviy merosi bilan bog'laydi, unda tarixiy xotira va milliy iftixor tuyg'usini uyg'otadi. Shu sababli musiqa ta'limida marosim qo'shiqlariga tizimli, ilmiy-metodik va ijodiy yondashuv asosida murojaat qilish bugungi pedagogik amaliyotning dolzarb vazifalaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zaripov X. O'zbek xalq og'zaki ijodi. - Toshkent: Fan, 1973. - 256 b.
2. Rajabiy Yu. O'zbek xalq musiqasi. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1959. - 312 b.
3. Afzalov M. O'zbek xalq marosimlari va qo'shiqlari. - Toshkent: Fan, 1985. - 198 b.
4. Alimatov T. Maqom va xalq ijrochiligi an'analari. - Toshkent: O'qituvchi, 1993. - 174 b.
5. Беляев В. М. Очерки по истории музыки народов СССР. - Москва: Музыка, 1962. - 356 с.
6. Ломакс А. Народная музыка мира. - Москва: Прогресс, 1989. - 280 с.